

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.19: 347.72

DOI <https://doi.org/10.15421/391990>

Щербакова Н. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права і процесу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО СУБ'ЄКТІВ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

THE MODERN STATE OF SCIENTIFIC THOUGHT IN RELATION TO SUBJECTS OF CORPORATIVE LAW

Стаття присвячена дослідженню питання сучасного стану наукової думки щодо вчення про суб'єктів корпоративного права. Доводиться актуальність теоретичного і практичного значення обраної проблематики з огляду на поширеність різних організаційно-правових форм юридичних осіб в господарському обороті.

Проведено аналіз становлення та розвитку вчення про суб'єктів корпоративного права. Вказується, що перехід України від адміністративно-командної системи до ринкових відносин викликав появу нових організаційно-правових форм ведення господарської діяльності, які отримували часткове втілення в національному законодавстві, що мало встигати за бурхливим розвитком економічних відносин і моделювати найбільш адекватні форми здійснення бізнесу. Показано, що багатоаспектність правової характеристики суб'єктів корпоративного права зумовлює появу різних наукових поглядів і підходів.

Встановлено, що сучасний стан вчення про суб'єктів корпоративного права характеризується наявністю цивільно-правового і господарсько-правового підходів, серед яких автором виокремлено вузьке та широке тлумачення кола суб'єктів корпоративного права. З'ясовано, що таке виокремлення зумовлено певними чинниками, зокрема, встановленням галузевої приналежності корпоративних правовідносин, їх правової природи і змісту, а також доведено, що склад учасників, суб'єктів корпоративних правовідносин, пов'язаний із виокремленням інтересів відповідного кола осіб, їх захистом.

Зроблено узагальнення, що перспективним убачається подальше дослідження проблематики суб'єктів корпоративних правовідносин як в частині визначення загального кола цих суб'єктів, так і в частині особливостей правового статусу підприємницьких товариств, створених в різних організаційно-правових формах юридичних осіб корпоративного типу з огляду на важливість таких розробок, зумовленою євро-інтеграційними кроками між Україною та ЄС у сфері законодавства про компанії та корпоративне управління, і приведенням правового регулювання діяльності корпорацій до вимог міжнародних стандартів та поступового зближення з правилами ЄС.

Ключові слова: *суб'єкти корпоративного права, наукова думка про суб'єктів корпоративного права, господарсько-правовий підхід, цивільно-правовий підхід, корпоративні правовідносини, корпоративні права, акціонерні товариства, господарські товариства, засновник, учасник, органи управління.*

The article is devoted research of question of the modern state of scientific thought in relation to studies about subjects of corporative law. There is actuality of theoretical and practical value of select problems, taking into account prevalence of different legal forms of legal entities in an economic turn.

The analysis of becoming and development of studies is conducted about subjects of corporative law. Specified, that transition of Ukraine from administratively command system to the market relations caused the appearance of new legal forms conducts of economic activity, which got partial embodiment in a national legislation which must have time after stormy development of economic relations and design the most adequate forms of realization of business. It is rotined that the multidimensionallness of legal description of subjects of corporative law predetermines appearance of different scientific looks and approaches.

It is set that the modern state of studies about subjects of corporative law is characterized the presence of civil legal and economic legal approaches among which an author is select narrow and wide interpretation of circle of subjects of corporative law. It is found out, that such selection predefined by certain factors, in particular, by establishment of a particular branch belonging of corporative legal relationships, its' legal nature and content, and also it is well-proven that list of participants, subjects of corporative legal relationships related to the selection of interests of the proper circle of persons, their defence.

Generalization is done, that the perspective is see subsequent research of problems of subjects of corporative legal relationships both in part of decision of general circle of these subjects and features of legal status of commercial companies, legal entities of corporative type created in different legal forms, taking into account importance of such developments, by conditioned euro-integration steps between Ukraine and EU in the sphere of legislation about companies and corporative management, and by adduction the legal adjusting over of activity of corporations to the requirements of international standards and gradual rapprochement with the rules of EU.

Key words: *subjects of corporative law, scientific thought about the subjects of corporative law, economic legal approach, civil legal approach, corporative legal relationships, corporative rights, joint-stock companies, commercial companies, founder, participant, management organs.*

Постановка проблеми. Питання суб'єктів корпоративного права є предметом активного інтересу науковців. Воно має важливе теоретичне і практичне значення з огляду на поширеність різних організа-

ційно-правових форм юридичних осіб в господарському обороті. Разом з тим щодо багатьох аспектів правової характеристики зазначених суб'єктів виникають різні погляди, підходи, що актуалізує аналіз

і узагальнення наукової думки про суб'єктів корпоративного права з метою визначення її сучасного стану і перспектив розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань суб'єктів корпоративних правовідносин, кола осіб, які належать до таких суб'єктів, їх характеристики присвячено увагу у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В.А. Васильєва, О.М. Вінник, Н.С. Глусь, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчук, І.В. Спасибо-Фатєєва, Д.В. Ломакін, І.В. Лукач, В.К. Мамутов, В.В. Луць, В.С. Щербина, Т.В. Кашаніна, І.С. Шиткіна тощо.

Формулювання цілей. Метою статті є висвітлення процесів становлення та розвитку наукової думки щодо вчення про суб'єктів корпоративного права; надання відповідної характеристики на різних етапах розвитку економічних відносин; встановлення подальших шляхів наукових досліджень з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Перехід України від адміністративно-командної системи до ринкових відносин викликав появу нових організаційно-правових форм ведення господарської діяльності, які отримували часткове втілення в національному законодавстві, що мало встигати за бурхливим розвитком економічних відносин і моделювати найбільш адекватні форми здійснення бізнесу. Як наслідок таких процесів у науковому колі з'являються відповідні дослідження, присвячені становленню корпоративного права.

Перші наукові дослідження в сфері корпоративного права («Очерки акционерного права Украины» (А.Я. Пилипенко, В.С. Щербина, 1995 р.) [1], «Акціонерні товариства. Організація та діяльність» (уклад. Г.С. Шестопад, 1997 р.) [2], «Хозяйственно-правовые проблемы формирования и функционирования акционерных обществ» (ред. В.К. Мамутов, 1998 р.) [3], «Акционерные общества: корпоративные правоотношения» (І.В. Спасибо-Фатєєва, 1998 р.) [4], «Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище» (О.М. Вінник, 1998 р.) [5] стосувалися переважно проблем функціонування акціонерних товариств, окремих видів господарських товариств, виробничих кооперативів. Водночас поза увагою науковців залишалися інші корпоративні форми здійснення господарської діяльності, а також на цьому етапі розвитку економічних відносин ще не було сформовано загальне цілісне уявлення про суб'єктів корпоративного права.

Подальший розвиток наукової думки пов'язаний із дослідженнями, в яких серед інших питань корпоративного права окрема увага приділялась і суб'єктам корпоративних правовідносин. Так, О.Р. Кібенко в підручнику «Корпоративне право» (1999 р.) [6, с. 41–42], враховуючи подвійність функції корпоративного права, доходить висновку, що суб'єктами корпоративних відносин виступають: учасники корпоративного утворення; корпоративне утворення; органи корпоративного утворення. Своєю чергою Н.С. Глусь у дисертаційній роботі «Корпорації та корпоративне право: поняття, ознаки,

особливості захисту» (2000 р.), аналізуючи поняття корпоративного права в об'єктивному значенні, його предмет характеризує як відносини, які «... виникають між акціонером, учасником і самою корпорацією, а також між самими учасниками чи акціонерами з приводу реалізації їх права власності на акцію чи права власності на частку в статутному фонді корпорації» [7, с. 10]. З наведеного можна припустити, що, не називаючи зазначені відносини корпоративними і, оперуючи до них поняттям цивільних відносин, авторка за своїми ознаками визнає за ними певні особливості за суб'єктним складом, виокремлюючи таких суб'єктів корпоративного права як акціонера чи учасника корпорації.

Поштовхом для переведення наукових досліджень на більш системний рівень стає прийняття Цивільного та Господарського кодексів України (від 16 січня 2003 р.). Ця обставина активно сприяє подальшим науковим дослідженням поняття корпоративних правовідносин, їх змісту, видів суб'єктів корпоративного права як в цивільно-правовій, так і в господарсько-правовій науці.

Представники Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-Дослідницького Інституту приватного права і підприємництва НАПрН України, зокрема В.А. Васильєва [8, с. 96–97], серед суб'єктів (учасників) корпоративних відносин виокремлюють корпорації (юридичні особи корпоративного типу, до яких належать усі організаційно-правові види юридичних осіб), засновників та учасників підприємницьких товариств. Цієї ж точки зору дотримуються В.В. Луць і І.Б. Саракун [9, с. 17, с. 22], зазначаючи, що серед складників цивільної правосуб'єктності юридичної особи можна виділити корпоративну правосуб'єктність, а до учасників юридичних осіб корпоративного типу слід відносити фізичних, юридичних, інших суб'єктів цивільного права, яким належать корпоративні права товариства (корпоративного утворення), що підтверджується відповідними документами.

Продовжуючи аналіз досліджень цього питання саме представниками цивілістичної науки, можна сказати, що харківська цивілістична школа в цьому напрямку також визначає коло суб'єктів корпоративного управління (учасників і корпорацію) [10, с. 270], втім відмічає неабияку роль таких учасників, як органи корпорації, які не є суб'єктами цивільного права. Як зазначає І.В. Спасибо-Фатєєва, для характеристики суб'єктів корпоративних відносин недостатньо обмежитися лише учасниками та корпорацією, також важливими є порядок формування, здійснення повноважень органами корпорації та відносини, у які вступають останні [10, с. 270].

На думку В.М. Кравчука, до кола суб'єктів корпоративних правовідносин необхідно відносити не тільки юридичних осіб, засновників, учасників, які мають корпоративні права, органи корпоративного управління, але й органи державного управління корпоративними правами держави [11, с. 13].

Представники господарсько-правової науки розширюють коло суб'єктів корпоративного права. Так,

О.М. Вінник у своїй монографії «Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення» (2003 р.), виокремлюючи суб'єктів корпоративних відносин, серед яких вказує учасників, господарське товариство, їх органи управління, вважає доцільним відносити до *учасників корпоративних відносин* ще й *опосередкованих учасників*, таких як кредитори товариства (у разі зменшення статутного капіталу товариства в процесі його реорганізації чи ліквідації), Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (у разі участі її представника під час проведення реєстрації акціонерів, що прибули для участі в загальних зборах), Антимонопольний комітет України (у разі порушення законодавства в процесі придбання контрольного чи блокуючого пакета акцій) [12, с. 16, 18, 88].

Інший підхід серед представників господарсько-правової науки представлено в монографії В.С. Щербини «Суб'єкти господарського права» (2008 р.), у якій автор виокремлює наступних суб'єктів корпоративних правовідносин: засновника (акціонера, учасника господарського товариства), органи управління і саме статутне товариство (тобто акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю і товариство з додатковою відповідальністю) [13, с. 241–242]. Пояснюється це тим, що володіння корпоративними правами відповідно до ч. 2 ст. 167 ГК України не вважається підприємницькою діяльністю, тоді як учасники повного та командитного товариства повинні бути зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, а тому такі товариства як повні та командитні, а також повні учасники і вкладники не можуть бути суб'єктами корпоративного права.

Цікавою убачається представлена у монографії І.В. Лукач «Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні» (2015 р.) класифікація суб'єктів корпоративних правовідносин за таким критерієм поділу, як участь суб'єктів в інших господарських відносинах. Згідно з цією класифікацією суб'єкти корпоративних правовідносин поділяються на: учасників корпоративних та інших господарських відносин (власне корпорація, її учасники, кредитори, органи державної влади та місцевого самоврядування, трудовий колектив) та учасників винятково корпоративних правовідносин (органи корпоративного управління, суб'єкти управління, групи акціонерів, асоційовані особи) [14, с. 125]. Не оспорюючи теоретичний та практичний сенс цієї класифікації, убачається, що авторка спромогла увібрати до кола суб'єктів корпоративного права майже всіх можливих і суб'єктів, і учасників корпоративних відносин, втім у зв'язку із цим виникають певні питання щодо співвідношення таких понять, як «суб'єкт» та «учасник» корпоративних правовідносин.

Якщо звернутися до досліджень суб'єктів корпоративного права в російській юридичній літера-

турі, то в них простежується тенденція до певного розділення думок. Наприклад, Д.В. Ломакін в якості суб'єктів корпоративного права називає господарське товариство та учасників господарського товариства (при цьому зазначає у відповідній главі органи управління, проте доходить висновку, що органи управління товариством не є суб'єктами цих відносин) [15, с. 130–140]. Інші науковці, окрім названих суб'єктів корпоративного права (господарське товариство та його учасники), додатково виділяють або органи корпоративного управління (Т.В. Кашаніна [16], І.А. Єремичев [17]), або не самі органи корпоративного управління, а членів таких органів (І.С. Шиткіна [18, с. 36–41]).

Між тим необхідно зазначити, що для всебічного комплексного дослідження суб'єктів корпоративного права корисними в подальших наукових дослідженнях в цьому напрямку будуть наукові розробки з питань здійснення корпоративних прав («Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект (І.Б. Саракун, 2008 р.) [19], «Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект (А.В. Сороченко, 2015 р.) [20], колективна монографія «Корпоративне право: проблеми теорії та практики» (ред. В.А. Васильєва, 2018 р.) [21]) та їх захисту («Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарського товариства» (О.В. Зудіхін, 2011 р.) [22], «Зловживання корпоративними правами: цивільно-правовий аспект» (В.Ю. Пашутіна, 2014 р.) [23], «Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики» (О.В. Бігняк, 2018 р.) [24]) тощо.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що сучасний стан вчення про суб'єктів корпоративного права характеризується наявністю цивільно-правового і господарсько-правового підходів, серед яких своєю чергою можна виокремити вузьке та широке тлумачення щодо кола суб'єктів корпоративного права. Це зумовлено певними чинниками, зокрема, встановленням галузевої приналежності корпоративних правовідносин, їх правової природи та змісту. Крім того, склад учасників, суб'єктів корпоративних правовідносин, пов'язаний із виокремленням інтересів відповідного кола осіб, їх захистом. З огляду на це перспективним убачається подальше дослідження проблематики суб'єктів корпоративних правовідносин як в частині визначення загального кола цих суб'єктів, так і в частині особливостей правового статусу підприємницьких товариств, створених у різних організаційно-правових формах юридичних осіб корпоративного типу. Важливість таких розробок зумовлена євро-інтеграційними кроками нашої держави, насамперед Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, положення якої в сфері законодавства про компанії та корпоративне управління (глава 13) [25, с. 11–112] має на меті приведення регулювання діяльності корпорацій до вимог міжнародних стандартів та поступового наближення до правил ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пилипенко А.Я., Щербина В.С. Очерки акционерного права України. Київ : МАУП, 1995. 70 с.
2. Акціонерні товариства. Організація і діяльність / уклад. Г.С. Шестопад. Київ : Правда, 1997. 342 с.
3. Хозяйственно-правовые проблемы формирования и функционирования акционерных обществ : сб. науч. тр. / НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исслед. ; отв.ред. В.К. Мамутов [и др.]. Донецк, 1998. 113 с.
4. Спасибо-Фатеева И.В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Харків : Право, 1998. 252 с.
5. Вінник О.М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище. Київ : Знання, 1998. 308 с.
6. Кибенко Е.Р. Корпоративное право: Учебное пособие. Харьков : Эспада, 1999. 480 с.
7. Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, ознаки, особливості захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2000. 15 с.
8. Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за заг. ред. В.В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
9. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин : монографія / за заг. ред. академіка НАПрН України В.В. Луця. Київ, 2013. 194 с.
10. Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова / за заг.ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2007. 500 с.
11. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : монографія. Львів : Край, 2009. 464 с.
12. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Київ : Атіка, 2003. 352 с.
13. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
14. Лукач І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2015. 432 с.
15. Ломакин Д.В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. Москва : Статут, 2008. 511 с.
16. Кашанина Т.В. Корпоративное право : учебник Москва : Юрайт, 2010. 899 с.
17. Корпоративное право : учеб. пособие / Под ред. Еремичева И.А., Павлова Е.А. Москва : ЮНИТ-ДАНА, 2010. 438 с.
18. Корпоративное право : учебный курс : учебник / отв.ред. И.С. Шиткина. Москва : КНОРУС, 2011. 1120 с.
19. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2008. 21 с.
20. Сороченко А.В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2015. 20 с.
21. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : монографія / В.А. Васильєва, В.В. Луць, Л.В. Сішук [та ін.] ; за заг. ред. В.А. Васильєвої. Харків : Право, 2018. 616 с.
22. Зудіхін О.В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 20 с.
23. Пашутіна В.Ю. Зловживання корпоративними правами: цивільно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київ, 2014. 18 с.
24. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 408 с.
25. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління (Звіт підготовлений у рамках проекту «Економічний компонент Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: професійний аналіз та публічна дискусія») / Під ред. І. Бураковського та В. Мовчан. Київ : Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, 2014. 141 с.